

Bastardy and its Comparative History, edited by *Peter Laslett, Karla Osterveen and Richard M. Smith*. London, Edward Arnold, 1980. 431 s. £ 24.

Den meget aktive *Cambridge Group for the Study of Population and Social Structure* har i 1970-erne været et af de mest inspirerende centre inden for den historisk-demografiske forskning. Gruppen har taget en række nye områder op inden for socialhistorien, og ved siden af at fremlægge egne forskningsresultater på disse felter har den også virket som en koordinator for forskere fra mange lande og fagdiscipliner for at nå frem til komparative oversigter over eksisterende viden. Resultatet af disse bestræbelser med hensyn til studiet af husholdningsstruktur og af samspillet mellem ejendomsforhold og befolkningsudvikling er publiceret i værker, der har haft betydelig indflydelse på de senere års internationale forskning.

Den foreliggende bog er en ny af samme type. Emnet er en undersøgelse af omfanget af fødsler uden for ægteskab fra midten af det 16. århundrede og frem til vore dage. Det er karakteristisk for de fleste vesteuropæiske lande, at der i denne periode er særligt mange fødsler uden for ægteskab omkring år 1600 og i første halvdel af det 19. århundrede, og et af motiverne for de komparative studier at finde frem til nogle af årsagerne til de påviste svingninger – et forsøg, som dog næppe kan siges at være lykkedes, idet forklaringerne er ret vage og forskelligartede fra land til land. Materialet til analysen er hentet fra Storbritannien, Frankrig, Tyskland, Sverige, USA, Jamaica og Japan, og forskere fra disse lande har bidraget til bogen, der også indeholder en meget fyldig bibliografi over litteratur om emnet fra andre lande.

Som indledning giver Peter Laslett en fyldig og velskrevet gennemgang af de rent måletekniske problemer, der er forbundet med at vise omfanget af fødsler uden for ægteskab. Skal man f. eks. se på andelen af samtlige fødsler, eller skal man vurdere tallet i forhold til antallet af ugifte kvinder i de fødedygtige aldersklasser, d.v.s. de potentielle mødre til de børn, der fødes uden for ægteskab. Desuden diskuteres samvariationen med den gennemsnitlige vielsesalder, hvor det til manges overraskelse har vist sig at være almindeligt, at antallet af fødsler uden for ægteskab falder, når vielsesalderen stiger og vice versa, og regionale udsving i antallet af børn født uden for ægteskab, der dels viser store forskelle mellem nærtbeliggende områder, dels at disse forskelle ligger fast over lange perioder. Endelig belyses i indledningen også forholdet mellem andelen af børn født uden for ægteskab i byerne og på landet, hvor man i England i modsætning til mange andre lande har den laveste andel i byerne, og det gælder for adskillige lande, at forskellen mellem land og by er langt mindre end hidtil antaget, når man tager hensyn til antallet af ugifte kvinder.

Bogens bidrag om forholdene i de udvalgte lande anvender to typer af kilder. En gruppe artikler er alene baseret på offentlig statistik på national eller regional basis. Disse studier må af denne grund indskrænke sig til at behandle forholdene efter år 1800 eller for nogle lande en endnu senere periode, og de får derved karakter af at være brede oversigtsartikler, der kun kan kortlægge de hovedlinier i udviklingen, som det mere summariske materiale giver mulighed for at belyse, dvs. de årlige udsving i antallet af børn født uden for ægteskab og nogle enkle fertilitetsmål.

Mere interessant er de artikler, der har kombineret den offentlige statistik med undersøgelser af materialet på individniveau, først og fremmest fra kirkebøger, da disse kilde typer muliggør en nærmere analyse af, hvem forældrene – primært mødrene – til de pågældende børn var, og også kan fortælle noget om, hvilke levevilkår børnene fik. Det gælder dog om flertallet af disse artikler, at de bygger på observationer, der vedrører relativt få personer, fordi de pågældende hyppigt skifter bopæl, og mange vandringer går over sognegrænserne, så personerne forsvinder ud af undersøgelsesområdet. Mange af de

forhold, der fremstilles på mikroniveau får derved hovedsagelig karakter af arbejds-hypoteser, der illustreres med oplysende enkelttilfælde, hvis repræsentativitet kan være tvivlsom.

Den mest interessante af disse hypoteser forekommer at være den, der ligger bag for-søgene på at finde frem til, om mødrene til børn født uden for ægteskab kan deles op i to grupper, hvoraf den ene omfatter mennesker med andre seksuelle samlivsnormer end det omgivende samfund, en gruppe hvor fødsler uden for ægteskab var det normale, og således at denne adfærd genfindes fra generation til generation – med andre ord, at der skulle eksistere et særligt »bastardy prone sub-society«, hvis medlemmer også på andre områder havde deres egne sociale normer. I en anden gruppe skulle så falde de fødsler uden for ægteskab eller i ægteskabets første måneder, der var resultatet af et uønsket svangerskab, og hvor følgerne kunne og ofte blev repareret gennem det senere ægteskab, hvad enten dette fandt sted før eller efter fødslen. Selv om resultaterne af undersøgel-serne på dette område ikke er alt for entydige, synes der dog i flere lande at kunne spores et sådant »sub-society«, hvilket samtidig kan opfattes som et vidnesbyrd om kirkens og statsmagtens manglende evne til at gennemføre de strenge moralske forskrifter, som dele af perioden er rig på.

Hans Chr. Johansen

Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. Personalhistoriske undersøgelser ved Børge L. Barløse.

Die Lehrerschaft in Südschleswig von der Reformation bis 1864. Biographische und schulgeschichtliche Forschungen von Børge L. Barløse.

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 53, Åbenrå 1981, 422 s.

Det er et meget omfattende arbejde, der her foreligger ved Børge L. Barløse, og der er ingen tvivl om, at hans værk vil blive en klassiker inden for sønderjysk personalhistorisk forskning på linje med andre store opslagsværker. Her kunde nævnes Otto Fr. Arends: *Gejstligheden i Slesvig og Holsten, I-III*, 1932, og Th. O. Achelis: *Matrikel der Schleswigschen Studenten, I-III*, 1966, og specielt med henblik på lærerstanden Tønder Seminarie-Stat 1788–1963, udarbejdet af Jens Lampe under medvirken af Erik Larsen og Asger Nyholm, samt L. S. Ravns tre store lærerfortegnelser, *Danskuddannede folkeskole-lærere i Nordslesvig under preussisk styre*, 1966, *Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864*, 1971, og *Lærerne i Nordslesvig 1814–1920*, 1978.

Børge L. Barløses *Lærerstanden i Sydslesvig / Die Lehrerschaft in Südschleswig* med-tager alle, der har haft med undervisning at gøre, altså også latinskolelærere. I sin opbyg-ning følger værket den, som Arends i sin tid anlagde, således at man først får en alfa-betisk samling af ca. 3700 lærerbiografier, ledsaget af kildehenvisninger, og derefter en topografisk afdeling med kronologiske fortegnelser over lærere ved sognenes forskellige skoler, opført provstivis.

Det er et værk, som har krævet en enestående flid og megen energi og udholdenhed. Ikke mindst gælder dette for de ældste tiders vedkommende, og det er da også kun i ganske få tilfælde lykkedes at finde navnet på lærere fra tiden før ca. 1630. Men det betyder ikke, at de ikke har været der. Den flensborgske provstibogs oplysninger fra 1538 om vikarier ude i sognene fortæller, at der har været et økonomisk grundlag at bygge på, da Christian III den 25. maj 1544 udsendte sin alt for ofte oversete skoleforordning (jvf. H. V. Gregersen: *Plattysk i Sønderjylland*, 1974, s. 326 ff. med G. Japsen: *Det dansk-sprogede skolevæsen i Sønderjylland*, 1968, s. 21–24).